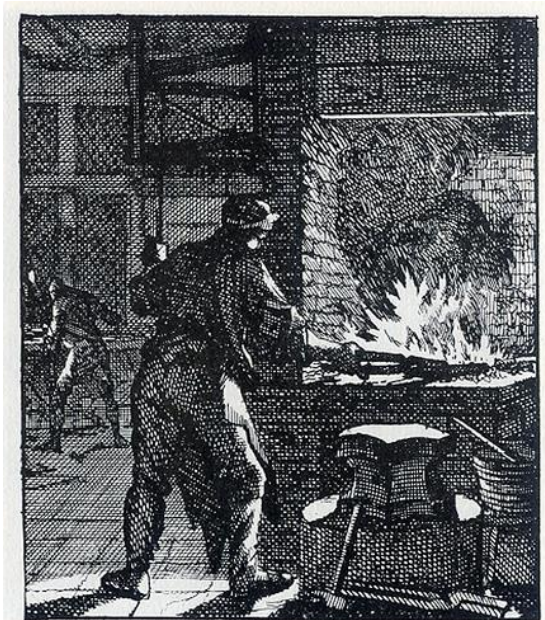


Ijzersmeden, slotenmakers en messenmakers in Harlingen 1750-1800

Door Jeanine Otten (21-12-2014)

Voor een havenstad als Harlingen zijn kundige ijzersmeden, slotenmakers en messenmakers altijd van belang geweest. In het uit de middeleeuwen daterende gildesysteem waren zij verenigd in een ambachtsgilde. De meester ijzersmid, -slotenmaker of -messenmaker gaf leiding aan een knecht en/of leerjongen(s). Je kon pas meester worden als je burger van de stad was, of met een burgervrouw was getrouwd, of het burgerrecht had gekocht, én als je je meesterproef had gedaan. Om lid van het gilde te worden, moest je wel in de beurs tasten. Daarnaast was er een jaarlijkse contributie van 1 gulden 10 stuivers aan de gildekas. Het gilde werd bestuurd door een ouderman en twee vinders die om het jaar gekozen werden door de gildebroeders. Zij hielden in de gaten of de regels van het gilde goed werden nagekomen en bemiddelden in onenigheden tussen meesters en knechten. De ouderman werd bijgestaan door de gildebode, een taak voor de jongste gildebroeder. De ouderman bewaarde de penningen van de gildebroeders en hield de uitgaven en inkomsten van het gilde bij. Het geld in de gildekas werd gebruikt als ondersteuning van de gildeleden en hun vrouwen en kinderen.



De smid, ets door Jan Luiken in Het Menselijk Bedrijf (1694)

Je zou denken dat de ijzersmeden hun ambacht bij voorkeur aan de rand van de stad bedreven, vanwege brandgevaar. Zo kochten Dirk Christiaans en Meile Dirks Faber, beiden mr ijzersmid, in 1771 van Antje Oebles, weduwe van smid Alle Jacobs, een huis (vrij zeker Hoogstraat 38) bij de Franekerpoort, waarin lange tijd een ijzersmederij was gedreven. Maar de smederijen bevonden zich ook wel aan de havens. In 1772 kocht Cornelis Jansen Faber, mr ijzersmid, voor 395 caroliguldens een smederij met aanbehoren, aan de noordzijde van de Noorderhaven bij de kettingbrug van Foske Abes, weduwe Hendrik Frank. Na zijn overlijden verkopen de curatoren over zijn nagelaten boedel in 1797 het huis en de smederij aan Jacob Wassenaar en Tjepke Gratama, voor 515 goudguldens.ⁱ Meile Dirks Faber, die in 1767 zijn meesterproef deed, kocht in 1780 een huis op de Wortelhaven (nu Simon Stijlstraat), recht tegenover de Lutherse kerk, voor 400 caroliguldens. Op de noordoosthoek van de Sint Jacobsstraat en de Rommelhaven (Rommelhaven 2), bij de Grote Sluis, was in de 17^{de} eeuw een huis en smederij 'In de Gekroonde Wereld', in 1673 door mr smid Pieter Luitjens Roorda cum uxore (en echtgenote) gekocht voor 1400 goudguldens van brouwer Haringh Pybes Sinnema cum uxoreⁱⁱ. In 1683 was dit eigendom van Andries Feddes, mr smid. In het eerste kwart van de 18de eeuw was dit de ijzersmederij van Hendrick Heres, mr ijzersmidⁱⁱⁱ. In 1749

kocht Dirk Christaans, mr ijzersmid op Greetingabuurt, dit huis 'waarin lange tijd een smitterije is geweest met een stal voor 14 a 16 paarden erachter', voor 350 goudgulden en 7 stuivers van mr kuiper Andries Ripperts, vroeger te Harlingen maar nu te Leiden. Het huis ernaast, Rommelhaven 4, werd van de 17^{de} eeuw tot in 1950 door smeden bewoond en gebruikt.

Harlinger gildearchieven

Verschillende gilden in Harlingen zijn, nadat ze kennelijk eerder afgeschaft waren, omstreeks het midden van de 18^{de} eeuw weer opnieuw opgericht: de chirurgijns (1745), de timmerlieden en metselaars (1749), de schoenmakers, sloopstimmerlieden, slaggers, schuitschippers (1750), de timmerlieden, kast- en kistmakers, metselaars en schuitschippers (1752), de ijzersmeden, slot- en messenmakers (1753). Andere gilden bestonden al langer, zoals het bakkersgilde en het goud- en zilversmidsgilde. Het einde voor de gilden viel omstreeks 1798-1799 bij de vestiging van de Bataafse Republiek, toen werden ze definitief opgeheven.

In het Gemeentearchief Harlingen bevinden zich de archieven van het chirurgijns-gilde (1745-1798), het bakkersgilde (1659-1798), het goud- en zilversmidsgilde (1648-1806), het kleermakersgilde (1740-1798), het metselaarsgilde (1749-1798), het sloopstimmermansgilde (1645-1789), het archief van 'Roma' onderling genootschap of buidel van de schippers, timmerlieden, stuurlieden en bootsgezellen (1634-1815), het schoenmakersgilde (1588-1817), het (huis)timmermansgilde (1749-1808), het vleeshouwersgilde (1750-1798), en het ijzersmids-, slotmakers- en messenmakersgilde (1753-1798). De archieven zijn zeer onvolledig bewaard. Wat bewaard is gebleven, betreft vooral de financiële administratie en de ledenadministratie.

Heroprichting van het Harlinger Ijzersmedengilde 1753

Het Gildeboek 1753-1797^{iv} van het ijzersmids-, slotmakers- en messenmakersgilde begint met een akte van 27 juni 1753 van het Harlinger stadsbestuur ('burgemeesters, recht en raden van Harlingen'), waarin het reglement voor het gilde wordt opnieuw vastgesteld. In de inleiding van deze akte staat dat het wegvallen van het gilde de oorzaak is dat zeer weinig smeden, slotenmakers en messenmakers in Harlingen nog behoorlijk aan het werk kunnen blijven, zodat niemand van hen in staat is een knecht voor de tijd van een jaar aan te nemen en in dienst te houden. Het gevolg is dat er geen knechten in dit werk kunnen worden aangenomen en dat hun ambacht daardoor langzamerhand in verval raakt. Ondertussen kunnen de ijzersmeden, sloten- en messenmakers met zware arbeid nauwelijks de kost verdienen. Bovendien moeten ze aanzien dat ijzeren producten van elders ('vreemde werken van ijzer'), zelfs tot de aller geringste stukken toe, in de stad worden ingevoerd en verkocht, waardoor het hele arbeidsloon van zulke werken, tot algemeen nadeel van de stad en haar inwoners, aan de vreemde man betaald wordt. Daarom wil het stadsbestuur de oude gildebrieven van de meesters ijzersmeden, slotenmakers en messenmakers van Harlingen weer herzien en naar omstandigheden van de tegenwoordige tijd veranderen en verbeteren, en hen volgens het Reglementair Reformatoir van 21 december 1748 weer "bij renovatie" de gildebrieven en ordonnantie verlenen.^v

Daarna volgen de 36 artikelen van het reglement van het gilde. Vervolgens is er een akte van 19 september 1753, op het raadhuis voor de heren burgemeesters Claes Pieters van der Brugh en W. Buma gepasseerd, over de verkiezing van de oude meesters ijzersmeden en -slotmakers Jacob Harmens Radsma^{vi} tot ouderman en Dirk Jansen en Folkert Jacobs tot vinders. In de marge leest men dat op 13 oktober 1753 een nieuwe stemming is verricht en Hendrik Reins Faber tot ouderman is gekozen en Dirk Christiaens en Cornelis Hendriks tot vinders.

Namen van gildebroeders 1753-1793

Op de pagina's daarna vindt men 45 namen, inschrijvingen tussen 27 september 1753 en 2 juli 1793 als gildebroeder van het gilde, na het afleggen van de meesterproef. In drie maanden, van 27 september 1753 tot en met 29 december 1753, deden maar liefst vijftien mannen de meesterproef,

de meesten waren smid, enkelen waren slotmaker. In de periode daarna doen één à twee per jaar de meesterproef.

Hendrik Faber, 27 september 1753.

Dirk Christiaans, 29 september 1753.

Cornelis Hendriks, 4 oktober 1753.

Leendert Luitjens Roorda, 6 oktober 1753.

Christiaan Dirks, 10 oktober 1753.

Samuel Hendriks, 12 oktober 1753.

Pyter Lucas, 17 oktober 1753.

Ysbrand Ypes, 19 oktober 1753.

Marten Atses, 22 oktober 1753.

Auke Jans, 27 oktober 1753.

Hendrik Everts, 29 oktober 1753 (heeft sinds vele jaren het bedrijf van pannenboeten^{vii} uitgeoefend en is niet gewend het ambacht van ijzersmeden op zijn winkel te drijven, is geëxcuseerd van het maken van de proefstukken, betaalt 10 caroliguldens voor de gildekist).

Alle Jacobs, 30 oktober 1753.

Jacob Jelles, 1 november 1753 (een slotmaker zijnde, heeft tot proefstuk een nachtslot gemaakt).

Tjepke Pieters, 3 november 1753.

Jacobus Folkerts, 29 december 1753 (een slotmaker zijnde, heeft tot proefstuk een nachtslot gemaakt).

Fokke Janssen, 17 juni 1755.

Waling Janzen, 8 mei 1756

Cornelis Jansen, 15 mei 1756.

Uilke Tjallings, 27 augustus 1759.

Harmanus de Ruijter, 15 maart 1760.

Christiaan Dirks, 25 november 1763.

Luijten Pieters, 4 februari 1764.

Daniel Pauls Beva, 28 oktober 1765 (toegelaten tot het gilde, mag vrijelijk het maken en boeten van zoutpannen met hetgeen daar toe behoort uitoefenen, alsmede het maken van rongen^{viii}, zoals het voorheen aan Hendrik Everts is toegestaan, zonder dat hem toegestaan zal zijn ander smidswerk uit te oefenen voordat hij daartoe een proef volgens de gilderegels heeft gedaan).

Lammert Sybrens, 31 oktober 1765 (toegelaten tot het gilde, net als Daniels Paulus Beva en voormaals Hendrik Everts, mag vrijelijk uitoefenen het maken van boeten van zoutpannen met hetgeen daar aan behoort, als het maken van rongen).

Lucas Pieters Ooij, 8 augustus 1767.

Meile Dirks Faber, 27 november 1767.

Tjeerd Pieters, 25 mei 1770.

Wieger Paulus, 16 augustus 1771.

Jan Arents, 15 november 1771.

Lentje Douwes, 15 mei 1772.

Minne Ales, 30 juni 1772.

Johannes Jacobs Hogerhuis, 12 februari 1778 (een slotmaker zijnde, heeft een voordeurslot gemaakt volgens inhoud der artikelen).

Yse Fokkes, 26 november 1779.

Karst Dooitzes, 7 januari 1780.

Yde Abes, 7 februari 1780.

Hoyte Pieters, 6 maart 1781.

Heert Rommerts, 15 juli 1781.

Joost Pieters Ooij, 28 februari 1783.

Folkert Jacobus de Haas, 28 juni 1783.^{ix}

Hendrik Balten Claver, 3 april 1784.

Berend Jansen, 29 november 1784.
Jan Gerryts, 24 december 1789.
Pieter Rinzes, 14 februari 1791.
Johannes Dirks, 24 mei 1792.
Hendrik Lolkes, 2 juli 1793.



Slotmaker Folkert Jacobus de Haas schilderde omstreeks 1780 deze herbergscene (coll Hannemahuis Harlingen).

Reglement 1753

Het gildereglement bevat 36 artikelen. De verschillende proefstukken worden beschreven: een ijzersmid moet als meesterproef een voorhamer maken, een nieuwe 'leppe'^x en een dissel^{xi}. Een messenmaker moet een mes maken met een achtkantig heft met onder en boven een zilveren band en dop, en acht pond staal bereiden tot materiaal voor messen en daarvan een lemmet met Engelse punt maken en een krom snoeimes; een slotmaker moet een dubbel dag- en nachtvoordeurslot maken. Artikel 12 geeft een hele opsomming van ijzerwaren die niet van buiten in Harlingen verkocht mogen worden. Dat het op gildebijeenkomsten soms ruig aan toe kon gaan, blijkt uit de boetes die voor wangedrag werden gegeven (artikel 34): 2 caroliguldens voor een scheldwoord, 6 caroliguldens voor een vuistslag en 20 caroliguldens voor mestrekken.

Artikel 1: Niemand mag het ambacht van ijzersmid, slotmaker of messenmaker in Harlingen opzetten of uitoefenen, tenzij hij vooraf als burger is aangenomen en de proef naar behoren heeft gedaan.

Artikel 2: Niemand in Harlingen zal tot meester in de voornoemde ambachten worden toegelaten, tenzij hij twee jaren bij een meester zal hebben geleerd, en een certificaat van goed gedrag heeft.

Artikel 3: De proef van een ijzersmid zal bestaan uit het maken van een voorhamer, een nieuwe leppe [= scherpe houten spade met ijzer beslagen] met een dissel, alles goed en oprecht werk.

Artikel 4: de proef van een slotmaker bestaat uit het maken van een dubbel dag- en nacht ingestoken voordeurslot met twee schotels en een gladde plaat, en met binnendeksel en een keer en twee sleutelgaten.

Artikel 5: De proef van een messenmaker bestaat uit het maken van een achtkantig heft, onder en boven met een zilveren band en dop, alsmede in het bereiden van staal van acht pond tot messenstof, en daarvan te maken een "welgefatsoeneerd" lemmet met een Engelse punt, en een krom snoeimes.

Artikel 6: De tegenwoordige meesters en bazen moeten de proef doen op de gewone kosten, maar die vroeger al een proef heeft gedaan, hoeft het niet nog eens te doen.

Artikel 7: Als een proefdoener faalt, of dat de politie [= toezichthouders leden van de magistratuur] uit de magistratuur en de gildeofficiëren hem niet bekwaam genoeg vinden om aan te nemen, mag hij pas

weer opnieuw de proef doen nadat hij minstens een half jaar bij een meester gediend heeft. Bovendien moet hij zijn halve salaris aan de politie en gildeofficieren betalen.

Artikel 8: Als een vreemde meester in de een of andere stad gewoond heeft, en daar de proef gedaan heeft, wordt hij pas tot het gilde toegelaten als hij het wettelijk bewijs van die proef kan tonen.

Artikel 9: De nieuwelingen die in de toekomst als meesters toegelaten willen worden en de proef willen doen, moeten de zoon van een burger zijn, of getrouwd zijn met een burgerdochter, bovendien moeten ze 30 caroliguldens betalen aan het gilde en 6 guldens aan de armen. Iemand van buiten betaalt 60 caroliguldens aan het gilde en 3 guldens aan de armen. Bovendien betalen ze aan de twee heren politiemeesters uit de magistraat en aan de stadssecretaris ieder 4 goudguldens, aan de politieboode 1 goudgulden, aan de ouderman van het gilde 4 goudguldens, aan de twee vindere elk 2 goudguldens en aan de gildeboode 1 goudgulden. De verteringen zullen niet verder gaan dan een kwart anker wijn met tabak en pijpen.

Artikel 10: De jongste gildebroeder zal bode zijn, en de bevelen en boodschappen van de ouderman van het gilde naar behoren verrichten.

Artikel 11: Geen vreemdeling uit andere steden en plaatsen mag hier in Harlingen komen met ijzerwaren om te verhandelen of te verkopen of in de stad brengen om verkocht te worden, behalve op de jaarmarkten, op straffe van 6 caroliguldens boete voor de eerste keer overtreding van dit verbod, de tweede keer 12 caroliguldens met confiscatie van de ingebrachte of geveilde waren.

Artikel 12: Om de ambachten van dit gilde weer behoorlijk op gang te krijgen, mogen niet in Harlingen worden gebracht om hier te verkopen of verkocht te worden: pikhaken, bootshaken, leuverhaken^{xii}, putshaken, schenkelhaken, koefsen (?), schrabbers, inschuivende vuurhaarden, treeften, draaitreeften, hangijzers, schoorsteenkettingen met dito haken, bijnekettingen, kruisbanden, bochtbanden voor vensters, gootijzers, huisankers, rongen, leppen, schuppen [spaden], behalve ballastschuppen, emmerbeslag, haard- en gootroosters, pompijzerwerk, geslagen haardplaten, gordijn- en glasroeden, drempelhouten, scheltuimelaars, inlatende dag- en nachtsloten boven de 5 duimen lang, inlatende aangeslagen dag- en nachtvoordeursloten boven 7 duimen lang, instekende dag- en nachtkamers deursloten met twee schotels boven de 5 duim breed, opgespijkerde deursloten boven 5 duim breed en 7 duim lang, enkele dag- en enkele nachtsloten van dezelfde grootte, schotelsloten van dezelfde grootte, voor een boete van 6 caroliguldens en verbeurten van de ingebrachte werken. En als een gildebroeder zich vergrijpt om enig werk hiervoor gemeld buiten deze stad te laten maken om hier te verkopen, zal hij een drievoudige boete betalen.

Artikel 13: Niemand, tenzij een burger en inwoner van deze stad zijnde, mag hier enige van de hier voren gemelde ijzerwerken verkopen, tenzij deze in de stad zijn gemaakt en gemerkt met het merk van de meester die ze gemaakt heeft, op boete van 6 caroliguldens op elk stuk en confiscatie van het werk.

Artikel 14: Winkeliers hebben echter de vrijheid om de werken hier voren genoemd, die zij tegenwoordig hebben ingekocht en in hun winkel hebben liggen, te verkopen binnen twee jaar na publicatie dezes.

Artikel 15: Als een gildebroeder slecht of onleverbaar werk maakt of van slecht materiaal, mag het gilde - op kosten van de in gebreke blijvende - in plaats daarvan aan de koper goed werk leveren en daarboven de gildebroeder een boete van 3 caroliguldens geven ten voordele van het gilde.

Artikel 16: Alle sloten, het zij hier gemaakte of van buiten ingevoerde, moeten het werk in hebben hetgeen de sleutel vertoont, op boete van 6 caroliguldens ten late van degene die het verkocht heeft, en confiscatie van het werk.

Artikel 17: Iedere meester moet een apart merk hebben, en het op al zijn gemaakte werken tekenen, op boete van 12 stuivers ten voordele van het gilde.

Artikel 18: Na aanzegging de dag ervoor, zullen de gezamenlijke gildebroeders jaarlijks op 1 december op het raadhuis bijeenkomen voor de politie om bij meeste stemmen een ouderman of twee vindere te kiezen, jaarlijks afwisselend.

Artikel 19: De ouderman zal de ontvangst en uitgave van het gilde hebben, en de stukken en goederen van het gilde in bewaring houden. De ouderman zal binnen 8 dagen na de stemdag,

insgelijks ten overstaan van de politie rekening doen aan de nieuwe ouderman en vindere, of aan de nieuwe en afgegane vindere.

Artikel 20: Bij het doen van de rekening door de ouderman zal ten laste van het gilde betaald worden voor vacatiën (onkostenvergoeding) over de gedane stemming en de rekening, aan de heren politiemeesters en de secretaris elk 2 goudgulden en aan de politieboede 1 goudgulden.

Artikel 21: De ouderman en vindere zullen toezien op het goed onderhouden en nakomen van de orders van het gilde, en in het algemeen alle zaken die aangaande deze ambachten worden verricht ten algemeen nut van de stad en de gezamenlijke gildegenoten.

Artikel 22: Iedere gildebroeder zal jaarlijks op 1 mei ten behoeve van het gilde aan de ouderman betalen 1 gulden en 10 stuivers, voor de nodige gildekosten van doodbaar, lijklaken en alle andere gildezaken. Oud-gildebroeders die het werk niet meer kunnen uitvoeren, kunnen volstaan met 15 stuivers jaargeld.

Artikel 23: Alle gildebroeder zullen bij het overlijden van iemand van het gilde of van hun vrouwen en kinderen mee ter begrafenis moeten gaan, op boete van 12 stuivers als het een gildebroeder of de vrouw van een gildebroeder betreft, en 6 stuivers als een kind op een baar gedragen wordt, ten voordele van het gilde.

Artikel 24: Iedere meester zal voor zich een penning laten maken waarop zijn naam en merk gesneden is, die door de ouderman bewaard zal worden. En deze penningen zullen bij het uitnodigen ter begrafenis aan ieders huis gebracht worden, om vervolgens door iedere gildebroeder bij het uitgaan uit het sterfhuis weer overgegeven te worden aan de gildeboede. De penningen zullen bij alle samenroepingen van de gildegenoten aan ieders huis gebracht, en weer bij de vergadering aan de boede overgeleverd worden. Degene die verzuimt zijn penning aan de gildeboede te overhandigen, krijgt 2 stuivers boete ten voordele van de gildeboede die daar voor de absent gebleven of niet overleverde penning van de mankerende gildebroeders huis zal moeten afhalen.

Artikel 25: Bij het overlijden van een gildebroeder of iemand van zijn huisgezin zijn het lijklaken en verdere ornamenten van het gilde ten dienste van het sterfhuis, daarvoor betalende aan de gildeboede voor het bezorgen van dien 1 goudgulden. De gildebroeder is verplicht de doodbaar weer op zijn plaats te leveren.

Artikel 26: Een weduwe van een overleden gildebroeder mag het handwerk blijven uitoefenen door een bekwaam meesterknecht. De weduwe zal binnen 6 weken na het overlijden van haar man zich aangeven bij de ouderman, met de verklaring dat zij het ambacht zal blijven ophouden, op boete van verval van dit recht. Zulke weduwen zijn ook verplicht alle gildeartikelen mede te onderhouden en na te komen, maar zij zijn uitgesloten van de gezamenlijke gildevergaderingen en begrafenissen.

Artikel 27: Een gildebroeder die een leerjongen aanneemt (behalve een jongen uit een weeshuis in deze stad), moet daarvoor aan het gilde 1 goudgulden betalen.

Artikel 28: Zulke jongelingen moeten twee jaar bij hun eerste meester dienen, zonder dat de meester voortijdig een leerbrief zal mogen te geven, op boete van 2 caroligulden en zal zodanige leerbrief voor nul en van onwaarde worden gehouden.

Artikel 29: Een meester mag zijn leerjongen gedurende de twee eerste jaren niet laten gaan zonder wettige oorzaak, tot oordeel en uitspraak van de politie.

Artikel 30: Als enige knecht of jongen van de voornoemde ambachten bij zijn meester wegloopt en zijn tijd niet behoorlijk heeft uitgediend (buiten schuld van de meester), die knecht of jongen zal binnen deze stad niet bij enig andere meester mogen werken, voor en aler hij met zijn vorige meester overeengekomen is.

Artikel 31: Niemand mag de knecht van een ander in onderhuur nemen of uit zijn meesters dienst lokken, een gildebroeder die een knecht aanneemt, moet vooraf informeren bij de oude meester, of zo'n knecht vrij is van zijn vorige dienst, op boete van 1 dukaton ten voordele van het gilde.

Artikel 32: Geen meester mag een knecht laten gaan voordat hij hem 14 dagen van te voren daarvan op de hoogte heeft gebracht, op boete van 1 gulden en 10 stuivers aan het gilde, en 2 dagen daghuur aan de knecht, tenzij de meester wettige oorzaak tot ongenoegen had over de dienst van zijn knecht. Ingelijks zal een knecht zijn meester 14 dagen vooraf moeten waarschuwen indien hij de meester niet langer wil dienen, op boete als in Artikel 30 is gemeld.

Artikel 33: Als daardoor enige kwestie ontstaat tussen een meester en zijn knechten of enige van dit gilde of ambachten van dien betreft, zullen de ouderman en vinders beslissen. En als het nodig is, zal de politie verzocht worden, ten koste van degene die dan door de politie, na de beslissingen van de ouderman en vinders gehoord hebbende, in het ongelijk gesteld wordt, en zover een knecht met de beslissing van de ouderman en vinders niet tevreden wil zijn, zal hij binnen deze stad of jurisdictie niet bij enig meester mogen werken, voordat hij met zijn meester weer overeengekomen zal zijn.

Artikel 34: Niemand van de gildebroeders zal zich in de vergaderingen schuldig mogen maken aan kijverij, mouterij, of vechterij op boete van 2 caroliguldens voor ieder scheldwoord, 6 caroliguldens voor een vuistslag en 20 gelijke guldens voor mestrekken, direct te betalen ten voordele van het gilde, boven de boetes van de fiscus volgens 's lands wetten.

Artikel 35: De boeten in dit reglement vastgelegd, zullen worden geconverteerd voor 2/3 aan het gilde en 1/3 aan de politie, tenzij in enige artikel ander is geordonneerd.

Artikel 36: Mocht iemand van het gilde tot armoede komen te vervallen, zodat hij zich zelf niet kan onderhouden, dan zal hij uit de gildekist worden ondersteund na bevinding en discretie van de ouderman en vinders, en naar gelang de staat van de gildebeurs.

Aldus gedaan en gearresteerd op het raadhuis binnen Harlingen, onder onze stads grootzegel hieraan hangende, naast de ondertekening van de presiderende burgemeester en secretaris, op 27 juni 1753 (was getekend) Harms Siccama, ter ordonnantie van haar achtbaarheden, ondertekend M:V: Idsinga.

ⁱ Tresoar, toegang 13-16, Proclamatieboek invnr 258, fol 20, 26 april 1772 en invnr 265, pagina 114r, 3 september 1797.

ⁱⁱ Proclamatieboek, invnr 240, fol 115, 19 januari 1673.

ⁱⁱⁱ Proclamatieboek, invnr 246, fol 161r, febr 1732.

^{iv} Gemeentearchief Harlingen, Archieven t/m 1925, 000010-000016 IJzersmeden, slotmakers- en messenmakersgilde 1753-1797, inv.nr 1 Gilde- of aktenboek, 1753-1797, 1 deel.

^v Na het Pachtersoproer in 1748, dat in mei in Harlingen begon, onderging de regeringsvorm van Friesland door de vergroting van de stadhouderlijke macht en door het Reglementair Reformatoir een belangrijke wijziging. Het Reglementair Reformatoir vormde de basis voor Frieslands staatsbestuur in de tweede helft van de 18de eeuw.

^{vi} Niet dezelfde als Jacob Harmens Radsma, de klokkenmaker, die overleed in 1726.

^{vii} Het boeten van pannen is het repareren van de zoutpannen van de zoutziederijen in Harlingen.

^{viii} Rongen: verticale balken aan de zijkanten van een platte open wagen.

^{ix} Folkert de Haas, slotmaker en verdienstelijk tekenaar. In de collectie van Museum het Hannemahuis drie tekeningen in coll Hannemahuis (invnrs 11, 261, 1768).

^x Leppe: een scherpe houten spade met ijzer beslagen.

^{xi} Dissel: een houtbewerkingsgereedschap dat lijkt op een bijl, maar met het blad dwars op de steel. Op scheepswerven werden boomstammen met een dissel tot planken gekapt)

^{xii} Leuver, zelfst.naamw. [scheepvaart]: haak of oog waarmee een zeil aan een stag wordt bevestigd.